

Історичний аналіз розвитку студентського спорту у вищих навчальних закладах України

Волинський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень. Ми бачимо, що за період, який вивчали, на території СРСР прокотилося декілька воєн, змінювалися геополітичні складники країн, їхні кордони, утворювалися нові незалежні держави зі своїм баченням розвитку загальної політики в цілому й студентського спорту в особистому. Це були роки розквіту наукової думки, зростання науково-технічного прогресу, поява нових технологій, що призвело до того, що молодь переважно вела сидячий спосіб життя, що значно погіршило загальний стан здоров'я молоді.

І хоча в цей період влада прийняла декілька десятків законів і постанов, направлених на покращення стану здоров'я населення, студентського й профсоюзного спорту, але паралельно вона зробила все, щоб ці закони продовжували підтримувати воєнізований складник, який мав негативний вплив на виховання здорової людини.

Методологічною базою дослідження були загальнонаукові принципи системності й історизму, які передбачають детальне вивчення джерел із матеріалів історичного аналізу розвитку фізичної культури. Також у статті використано аналітичний порівняльно-історичний та хронологічний методи дослідження.

Завдання дослідження – проаналізувати розвиток студентського спорту у вищих навчальних закладах України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Проблеми історичного аналізу й розвитку діючої системи фізичного виховання у вищих навчальних закладах України привертають увагу багатьох учених. Також аналіз наукових і документальних джерел показує, що є велика кількість досліджень програмно-нормативних документів, аспектів фізичної культури та спорту у вищих навчальних закладах. Але ми бачимо, що більшість статей і монографій присвячені становленню фізичної культури від найдавніших часів і до початку ХХ ст. або показують розвиток фізичної культури й педагогічне керівництво нею в окремих регіонах України (А. Цьось, 1997 р.; Н. Деделюк, 2004 р.; О. Дубогай, 2002 р.; Є. Приступа, 1995 р.; Е. Вільчковський, 1989 р.; А. Лотоненко, 1998 р.; А. Кухтій; С. Козіброцький, 2002 р.) [1; 2; 3].

Нині навчальна дисципліна “фізичне виховання” у вищих навчальних закладах України викладається протягом усього періоду навчання студентів в усіх його проявах. Під фізичним вихованням ми розуміємо педагогічний процес і його керівництво, направлені на виховання особистості студента. Викладання цієї дисципліни вказує на її важливість у будь-якому ВНЗ, допомагає в підготовці спеціалістів різних напрямів освіти. При вивченні організації студентського спорту, який має двохсотлітню історію, а питання розвитку фізичної культури потрібно детально вивчити документи й нормативні дані, які існують у сфері діяльності вищої освіти, у тому числі правила накази, положення, програми й інструкції із фізичного виховання, розроблені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. Багато вчених упевнені, що фізкультурна й спортивна діяльність у технічних і гуманітарних ВНЗ повинна стати відродженням та подальшим розвитком масового студентського спорту, який на території колишнього СРСР теж має більш ніж столітню історію існування.

На нашу думку, складний процес організації фізичного виховання у ВНЗ потребує декількох безумовних умов існування. Ще В. І. Ленін говорив, що “кадри вирішують усе”, тому педагогічні кадри в галузі фізичного виховання в СРСР, а до неї – у царській Росії були на першому місці в навчальних закладах із підготовки викладачів фізичної культури (військово-морський гімнастичний заклад (1853–1878), головна гімнастична фехтувальна школа, учительська семінарія військового відомства (1863–1885)) [4].

На території Росії студентський спорт офіційно з'явився тільки 25 серпня 1905 р., коли керівництво країни увело автономію ВНЗ (Ф. П. Шувалов), що стало поштовхом для того, щоб у 1907 р. було введено в Росії “Правила про студентів”, які дозволяли студентам ВНЗ створювати культурні та спортивні студентські організації.

Хоча багато ректорів ВНЗ були проти цих нововведень “послаблення” для студентської молоді відбулися тільки завдяки тому, що відбулася революція 1905 р. й царський уряд був дуже стривожений активністю молоді в революційних заворушеннях по всій Росії й за допомогою створення спортивних клубів та організацій збирався відволікти молодь від політичної активності. Утворено Канцелярію головнонаглядаючого за фізичним розвитком Російської імперії, яку очолив генерал-майор В. М. Воєнков, уклад якого в становлення фізичної культури ще до сьогодні повністю не вивчений.

Велику підтримку й пропаганду здорового способу життя молоді надавали 35 друкованих газет і журналів фізкультурного напрямку, які діяли тоді в Росії. На жаль, у 1915 р. тільки в 35 вищих навчальних закладах зі 105 створено спортивні гуртки. Найбільше їх було в Санкт-Петербурзі та Москві, також у Києві працював гімнастичний гурток при університеті, Політехнічному інституті, при Київському студентському товаристві. Спортивні гуртки з'явилися й при інститутах Харкова та Одеси.

Ми сміливо можемо вважати це початком створення студентських спортивних товариств на Україні [6].

У 1916 р. в Москві з'явилося Загальне Московське студентське спортивне товариство, його керівництво розпочало систематизацію й реєстрацію всіх студентських секцій, гуртків і товариств для проведення єдиних всеросійських студентських змагань, щоб виявити найсильніший спортивний ВНЗ Росії. Але, на жаль, воно ніяк не змогло замінити відсутність обов'язкового фізичного виховання у ВНЗ [7].

Тільки після перемоги Великої жовтневої соціалістичної революції фізична культура, як і весь студентський спорт, почала розвиватися більш систематично. Першим кроком у цьому напрямі стало утворення 4 червня 1918 р. ВСЕОБУЧу, який відразу розробив для військової підготовки спеціальну програму із фізичного виховання, яка була обов'язковою для студентів, мала більш мілітаристичний напрям (легка атлетика, стрільба, фехтування, лижний спорт тощо.)

Політично цю програму підтримав комсомол на третьому з'їзді РКСМ, спеціальною постановою передбачено цілі й завдання фізичного виховання молоді та підготовку молоді до трудової діяльності, до озброєного захисту соціалістичної вітчизни [8]. У 1920 р. нарком охорони здоров'я Н. А. Семашко очолив утворений при ВЦК Вищу раду із фізичної культури й спорту.

Відліком існування обов'язкового предмета фізичного виховання у ВНЗ України потрібно вважати Постанову Наркомосу УРСР від 21 вересня 1929 р., коли її було введено до навчальних планів ВНЗ і технікумів. Це зроблено відповідно до Декрету РНК СРСР від 16 серпня 1929 р. “Про фізкультурний рух”. Правда, цих уроків було всього три години в декаду й переважно студенти займалися лижним і стрільковим спортом, боксом, гімнастикою, легкою атлетикою. Тодішнє керівництво країни підтримувало мілітанерістичні вподобання молоді.

І в подальшому предмет “фізичне виховання” у ВНЗ регламентувався різними директивами та наказами. Постановою Наркомпросу від 15.04.1933 р. відзначалося, що програма “фізична культура” у ВНЗ повинна нараховувати не менше 200 годин для технічних ВНЗ із чотирьохрічним терміном освіти й 250 годин – із п'ятирічним терміном навчання.

У програмах, виданих із 1918 по 1940 рр. (а їх було шість (1929, 1930, 1931, 1933, 1936, 1937 рр.)) [10], фахівці відзначають, що найбільш цілісною була програма 1933 р., у якій основними нормативами показниками із фізичної культури були вимоги комплексу ГПО, що набрав усе більшої популярності як серед студентів, так і серед усіх верств населення.

Загальний розподіл навчальних годин був від 238 до 378, залежно від спеціальності факультету.

Окрім програм із фізичного виховання у ВНЗ, потрібні були ще й кадри, які б могли розвивати цей напрям науки.

Першим науковим інститутом в Україні, що вивчав фізичну культуру, був утворений у 1925 р. Центральний будинок фізичної культури (ЦБФК) у Харкові. На його базі 1930 р. організовано першу в Радянському Союзі науково-дослідницьку кафедру із фізичної культури.

Поетапно відбувалася також зміна складу діяльності фізичної культури у ВНЗ, точніше – її направленість.

І якщо в першій програмі 1929 р. проглядався військово-прикладний напрям, то після вводу в 1931 р. Всесоюзного комплексу ГПО ми бачимо її оздоровчий характер.

Програма 1937 р. дала черговий поштовх розвитку студентського спорту, вона була базовою для проведення Всесоюзних спартакіад студентів СРСР.

У травні 1936 р. прийнято доленосне рішення для подальшого розвитку фізичної культури – рішення ВЦСПС, про організацію 64-х ДСТ профсоюзів на кшталт утвореного в 1923 р. “Динамо” і в 1925 р. – “Спартак”.

Утворені ДСТ “Буревісник”, “Наука”, “Іскра”, “Медик”, “Молния” не тільки займались обслуговуванням діючих колективів фізкультури, змагань тощо, а й пропагандою, збільшуючи кількість учасників спортивного руху.

Це був перший етап керівництва студентським спортом. Другий пов’язаний із необхідністю посилення фізкультурної роботи серед студентів, 30 жовтня 1957 р. створено ДСТ “Буревісник”, що об’єднав у собі галузеві студентські спортивні товариства “Медик”, “Іскра”, “Здоров’я”, “Труд”, “Металург”, “Старт”, “Наука”, “Молния”, “Строитель”, “Товариш”, “Спринт”. Одним із показників для їхнього об’єднання була наявність єдиної навчальної програми із фізичного виховання.

У період війни 1939–1945 рр. у ВНЗ СРСР вводяться нові навчальні програми 1940–1941 рр., 1944 р. – у цих програмах базовим є знову комплекс ГПО, який найкраще підходить до моменту, що склався в цей період. Робиться ухил на військово-прикладні види спорту (170 годин на військову підготовку та 120 – на фізичне виховання).

У підготовці 1–2 курсів з’являються такі види спорту, як лижі, плавання, фехтування на рушницях, легка атлетика (крос, маршові походи).

У післявоєнний період настає розуміння, що спорт – це світова культура й ігнорувати великі спортивні форуми ми не можемо, у зв’язку з тим, що СРСР потрібно було підтверджувати свою гегемонію у всіх напрямках світової культури. Наступав період вступу СРСР у міжнародну студентську асоціацію спортсменів.

Відразу після війни, у 1947–1948 рр., відновлюється традиційні студентські змагання, зокрема в 1951 р. проведено першу Всесоюзну студентську спартакіаду.

У першій групі загальнокомандну першість вибороли колектив МВІ ССО СРСР, у другій – чемпіоном став колектив Міністерства освіти Української РСР.

І з 1949 р. студентська збірна успішно виступає на міжнародних спортивних форумах у Празі, Будапешті, Берліні, Парижі, Варшаві.

Продовження розвитку фізичного виховання в українських ВНЗ у правильному руслі засвідчував той факт, що у всіх збірних СРСР процентна кількість студентів-спортсменів становила 25–30 %.

Коли в СРСР намітилися паростки демократії, стало зрозуміло, що потрібно буде передивитися нормативну базу розвитку фізичної культури й спорту. Із кінця 90-х р. розпочалися зміни багатьох положень. Так, Радою Міністрів УРСР від 04.01.1987 р. прийнято постанову “Про затвердження Положення про Державний комітет Української РСР по фізичній культурі та спорту”. У 1989 р. надруковано проект концепції розвитку фізичної культури й народного спорту в УРСР.

22 грудня 1990 р. Генеральна асамблея засновників прийняла рішення про створення національного олімпійського комітету (у вересні 1993 р. НОК України був визнаний МОК).

Після 1991 р. українська спортивна наука продовжує розвиватися самостійно.

Першим законом незалежної України “Про фізичну культуру і спорт” був закон від 24.12.1993 р. (3809–XII), який вводився в дію.

Постановою Верховної Ради України (12) (зі змінами, внесеними згідно із законами) від 18.06.1999 р., від 10.02.2000 р., 21.06.2001 р., 16.12.2004 р., 03.02.2005 р., 19.01.2006 р., 15.05.2007 р., 17.11.2009 р., 19.10.2010 р., 19.04.2011 р., цим законом і змінами до нього визначилися загальні правові, організаційні, соціальні й економічні основи діяльності у сфері фізичної культури та спорту.

Із кожним роком на Україні збільшується кількість ВНЗ, які відкривають факультети фізичного виховання, розвитку спорту й спортивної реабілітації. Зараз на 2012 р. на Україні нараховується 63 заклади.

На жаль, у багатьох ВНЗ відбувається недооцінка українського педагогічного досвіду. Ще мало уваги приділяється працям П. Франка, Е. Ващенко, М. Бутовського, їхньому внеску в розвиток фізичного виховання як в Україні, так і у світі.

Замінюючи вивчення вітчизняного досвіду розвитку фізичної культури вивченням зарубіжних систем виховання, що, на жаль, унаслідок певних причин – геополітичних, економічних, соціальних, кліматичних – не підходять до українських реалій життя. Є нерозуміння важливості не тільки історії нашої країни, а й фізичної культури зокрема. І в суспільстві помітна недооцінка надважливості ролі викладача фізичної культури для подальшого виховання підростаючого покоління [12].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Ми бачимо, що разом зі збільшенням ВНЗ і спортивних кафедр зростає й академічна кількість годин фізичної культури у ВНЗ. Керівництво країн приділяє певну увагу покращенню стану здоров’я молоді (низка постанов і законів). Та, на жаль, вони не несли кардинальних змін для розв’язання питань оздоровлення підростаючого покоління. Усі вони

були так чи інакше пов'язані з комплексом ГПО. І тільки після розпаду СРСР й утворення нових незалежних держав стало можливо кардинально провести реформи в галузі фізичної культури, зробити так, щоб постанови уряду не носили декларативний характер, а були направлені на оздоровлення нації. Рушійною силою всіх цих процесів в Україні виступає студентська молодь. А багато того, що було розпочато великим подвижником фізичної культури В. М. Воейковим, реалізовано тільки після революції й у наші дні (утворено університети спорту, проводяться регіональні спортивні олімпіади та ін.)

Однією з помилок розвитку фізичного виховання у ВНЗ України була спроба об'єднати військову й спортивні кафедри, їхні плани зі спільного існування цих дисциплін. В останні роки до цих проблем додалися недостатня кількість спортивних споруд, інвентарю, обладнання; складне економічне становище країни після світової кризи.

Список використаної літератури

1. Деделюк Н. А. Традиції фізичного виховання в Київській русі : монографія / Деделюк Н. А. – Луцьк : [б. в.], 2004. – 192 с.
2. Цьось А. В. Витоки фізичного виховання в Україні / А. В. Цьось // Фізичне виховання в школі. – 1997. – № 3. – С. 52–54.
3. Лотоненко А. В. Приоритетные направления в решении проблемы физической молодёжи / А. В. Лотоненко // Теория и практика физической культуры. – М., 1997.
4. Поплутина Н. Н. Подготовка педагогических кадров по физическому воспитанию в дореволюционной России / Поплутина Н. Н. – М. : [б. и.], 1998. – 24 с.
5. Харьков А. В. Вклад России в создание и становление современного олимпийского движения : дис... канд. пед. наук // Харьков А. В. – Малаховка, 1997.
6. Шувалов Ф. П. Основные пути развития физического воспитания в высших учебных заведениях СССР / Шувалов Ф. П. – М., 1960. – С. 5–45.
7. Столбов В. В. История физической культуры и спорта / В. В. Столбов, А. А. Финогенова, Н. Ю. Мельникова. – М. : ФиС, 2000. – 423 с.
8. ВЛКСМ в революциях съездов и конференций 1918–1928. – М. : [б. и.], 2000. – С. 32–34.
9. Вісник фізичної культури. – № 1931. – № 4. – С. 14.
10. Тридцять лет физического воспитания в высшей школе : сб. науч. ст. – М. : [б. и.], 1960. – С. 156.
11. Закон України про фізичну культуру і спорт (3909-ХІІ) // Відомості Верховної ради України від 24.12.1993.
12. Приступа Є. Н. Народна фізична культура українців / Приступа Є. Н. – Л. : [б. в.], 1995. – 254 с.

Анотації

У статті висвітлено історико-педагогічні питання розвитку фізичного виховання у ВНЗ України. Показано заходи урядів СРСР, УРСР й України зі створення програмно-наукових основ фізичної культури та спорту. За період, який ми вивчали, разом зі збільшенням ВНЗ і спортивних кафедр, зростає й академічна кількість годин фізичної культури. Керівництво країн приділяє певну увагу покращенню стану здоров'я молоді (низка постанов і законів). Та, на жаль, вони не внесли кардинальних змін у розв'язання питань оздоровлення підростаючого покоління. Утворення нових науково-дослідницьких інституцій та ДСТ, які займалися обслуговуванням усіх фізкультурних й оздоровчих процесів, відбувались у вищих навчальних закладах України.

Ключові слова: студентський спорт, програма розвитку, молодь, спортивні організації.

Анатолій Войнаровський. Исторический анализ развития студенческого спорта в высших учебных заведениях Украины. *В статье освещаются историко-педагогические вопросы развития физического воспитания в вузах Украины. Показаны меры правительств СССР, УССР и Украины по созданию программно-научных основ физической культуры и спорта. За период, который мы изучали, вместе с увеличением вузов и спортивных кафедр, растёт и академическая количество часов физической культуры в них. Руководство стран уделяет определенное внимание к улучшению состояния здоровья молодёжи (ряд постановлений и законов). Но, к сожалению, они не несли кардинальных изменений для решения вопросов оздоровления подрастающего поколения. Образование новых научно-исследовательских институтов и ГСТ, которые занимались обслуживанием всех физкультурных и оздоровительных процессов, проходили в высших учебных заведениях Украины.*

Ключевые слова: студенческий спорт, программа развития, молодёжь, спортивные организации.

Anatoly Voinarovskii. Historical Analysis of the Development of Student Sport in Higher Educational Establishments in Ukraine. *The article highlights the historical and pedagogical issues of physical education in high schools of Ukraine. Principles of ceating software and scientific principles of physical culture and sports by Governments of the USSR, the USSR and Ukraine. During the period of our studies, together with increasing of quantity of high schools and athletic departments the number of academic hours of physical education in high schools is also growing. Management of the countries was paying some attention to improving health of young people (number of regulations and laws was given out). Unfortunately they were not carrng significant changes to health condition of young generation. Formation of new scientific research institutions were engaged in serving of all physical and health processes that took place in higher education institutions of Ukraine.*

Key words: student sports development program, youth sports organizations.